

ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ТРАЄКТОРІЯ ЕФЕКТИВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУЧАСНУ СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

© 2015 ПОМІНОВА І. І.

УДК 378:339.92

Помінова І. І. Інституційна трансформація вищої освіти як траєкторія ефективної інтеграції в сучасну світову економіку

Метою статті є дослідження наслідків інтеграційних процесів в освітньо-науковій сфері на розвиток національної складової глобального інтелектуального капіталу. Розкрито вплив процесу формування глобального господарського середовища на розвиток національного інтелектуального капіталу. Доведено, що посилення процесів глобалізації в інтелектуальній сфері перетворює національні системи освіти на суб'єкти глобального освітнього простору та основний інститут формування інтелектуального капіталу глобального рівня. Доведено, що в господарських системах, де інтелектуальний капітал формується, але відсутні умови його ефективного використання, виникає низка проблем, пов'язаних з його утриманням, породжуються інституційні розриви в розвитку національної складової глобального інтелектуального капіталу. Структурно-функціональне ускладнення сучасної науково-освітньої сфери через поширення різноманітних форм міжнародності та пошук ефективних форм інтеграції національної складової в глобальний інтелектуальний капітал потребують постійного моніторингу і контролю цих процесів, для чого розроблено методику визначення міри інтеграції національної складової інтелектуального капіталу в глобальне господарське середовище на основі інституційних перетворень системи вищої освіти.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, національна складова глобального інтелектуального капіталу, інтернаціоналізація вищої освіти, глобалізація вищої освіти, інституційні розриви.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 3. **Бібл.:** 9.

Помінова Ірина Іванівна – старший викладач кафедри економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: pominoва.i@mail.ru

УДК 378:339.92

UDC 378:339.92

Помінова І. І. Институциональная трансформация высшего образования как траектория эффективной интеграции в современную мировую экономику

Целью статьи является исследование влияния интеграционных процессов в образовательно-научной сфере на развитие национальной составляющей глобального интеллектуального капитала. Раскрываются последствия процесса формирования глобальной хозяйственной среды на развитие национального интеллектуального капитала. Обосновано, что усиление процессов глобализации в интеллектуальной сфере превращает национальные системы образования в субъекты глобального образовательного пространства и основной институт формирования интеллектуального капитала глобального уровня. Доказано, что в хозяйственных системах, в которых интеллектуальный капитал формируется, но отсутствуют условия его эффективного использования, возникает ряд проблем, связанных с его удержанием, появляются институциональные разрывы в развитии национальной составляющей глобального интеллектуального капитала. Структурно-функциональные усложнения современной образовательно-научной сферы путем расширения разнообразных форм международной и поиск эффективных форм интеграции национальной составляющей в глобальный интеллектуальный капитал требуют постоянного мониторинга и контроля этих процессов, для чего разработана методика определения меры интеграции национального интеллектуального капитала в глобальную среду на основе институциональных преобразований системы высшего образования.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, национальная составляющая глобального интеллектуального капитала, интернационализация высшего образования, глобализация высшего образования, институциональные разрывы.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Формул.:** 3. **Библ.:** 9.

Помінова Ірина Іванівна – старший преподаватель кафедры экономической теории и права, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: pominoва.i@mail.ru

Pominoва I. I. Institutional Transformation of Higher Education as a Path of an Effective Integration into the Contemporary World Economy

The article is aimed to study the impact of integration processes in the educational and scientific sphere on development of the national component of the global intellectual capital. Effects of formation of the global economic environment on the development of the national intellectual capital are disclosed. It has been substantiated, that strengthening of the globalization processes in the intellectual sphere turns national educational systems into subjects of global educational space and the main institution of intellectual capital at the global level. It has been proven that in the economic systems in which intellectual capital is formed, but there are no conditions for its efficient use, a number of problems emerges, which are related to its retention; in development of the national component of global intellectual capital appear institutional gaps. Structural and functional complexity of current educational and scientific sphere with extending various forms of internationalization and the search for effective forms of integration of the national component into the global intellectual capital require continuous monitoring and control of these processes, and for this purpose the method of determining the extent of integration of the national intellectual capital into the global environment on the basis of institutional changes in the system of higher education has been elaborated.

Key words: intellectual capital, national component of the global intellectual capital, internationalization of higher education, globalization of higher education, institutional gaps.

Pic.: 4. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 3. **Bibl.:** 9.

Pominoва Ірина І. – Senior Lecturer, Department of Economic Theory and Law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: pominoва.i@mail.ru

Сучасний етап розвитку світової економіки пов'язаний з процесами глобалізації в інтелектуальній сфері, під впливом чого формується інтелектуальний капітал глобального рівня [1, с. 35]. Певний час система освіти феноменально залишалася невтягнутою

в цей процес, обмежуючись процесами інтернаціоналізації. І тільки в останні десятиліття вибудувалася система напрямів формування глобального науково-освітнього простору. Одним з проявів даного процесу є активні інституційні перетворення, які змінюють від-

окремлений розвиток національних освітніх систем на їх кооперацію та інтеграцію [2, с. 41].

Це значно актуалізувало пошук шляхів ефективної інтеграції національного інтелектуального капіталу в глобальне господарське середовище.

Основні аспекти глобалізації інтелектуальної сфери знайшли відбиття в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців: Ф. Альтбаха, Дж. Сороса, О. Пічкура, А. Філіпенка, Ф. Фукуями (глобалізація науково-технічної сфери); М. Пашути, А. Федулової (концепція національних інноваційних систем); А. Гриценка, П. Драгоса, О. Жовтанецької, Р. Мейна, В. Потехіної, В. Соболева, (інтелектуальна власність в умовах глобалізації); С. Моторної, А. Панаріна, П. Скотта, В. Солдаткіна, М. Щелкунова (концепція глобальної освіти); В. Астахової, С. Вінсент-Ланкріна, С. Маргінсона (питання академічної мобільності); Л. Армстронга, В. Барбера, А. Гобса, В. Кларка, Д. Салмі, Ф. Хірша (теоретико-методологічні основи конкурентної боротьби університетів) та ін.

Постійна мінливість сучасного розвитку потребує постійного дослідження змісту інтеграційних процесів в інтелектуальній сфері на основі інституційних перетворень в освітньо-науковій сфері.

Мета статті полягає у визначенні наслідків інтеграційних процесів в освітньо-науковій сфері на розвиток національної складової глобального інтелектуального капіталу.

Задля досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- ✦ розкрити наслідки процесу формування глобального господарського середовища на розвиток національного інтелектуального капіталу;
- ✦ дослідити форми інтеграції національних освітніх систем у глобальне середовище;
- ✦ розробити методіку визначення міри інтеграції національної складової інтелектуального капіталу в глобальне господарське середовище на основі інституційних перетворень системи вищої освіти.

Інтелектуальна сфера сьогодні знаходиться під домінуючим впливом глобалізації. Формування глобального господарського середовища функціонування інтелектуального капіталу відбувається на основі технологічних (розвиток мережних форм економічної діяльності та інформатизація, у результаті чого формується світовий інформаційний простір); соціально-економічних

(глобалізація ринку праці, формування глобального ринку науково-освітніх послуг) та інституційних (формування інфраструктури функціонування інтелектуального капіталу глобального рівня; розвиток нових механізмів міжнародних партнерських відносин, у т. ч. процесів, пов'язаних з охороною інтелектуальної власності) чинників [2, с. 42 – 43]. Різноманітність та різношвидкісність цих процесів спричинили просторову нерівномірність розвитку сучасного інтелектуального капіталу, у результаті чого можна визначити: *по-перше*, господарські системи, в яких формується інтелектуальний капітал, і такі, в яких відсутні для цього умови; *по-друге*, господарські системи, в яких інтелектуальний капітал формується та використовується, і господарські системи, в яких інтелектуальний капітал формується, але умови для його повноцінного використання відсутні (рис. 1).

Сучасна система вищої освіти як складова формування глобального інтелектуального капіталу об'єктивно втягнена в процеси інтернаціоналізації та глобалізації. Якщо масове розповсюдження вищої освіти розглядається сьогодні як гарантія конкурентоспроможності держави в глобальній економіці, то збільшення участі вищої школи в інтеграційних процесах – як основна відповідь на запити глобалізації. Міжнародне співробітництво перетворилося на обов'язкову частину стратегії університетів, стало основою формування конкурентоспроможного в глобальному господарському середовищі інтелектуального капіталу. 75% вишів, представники яких брали участь у дослідженні Міжнародної асоціації університетів (1336 вишів із 131 країни), мають або розробляють стратегію інтернаціоналізації, а в 16% вишів вона визначена серед пріоритетів загальноуніверситетської стратегії [3, с. 13]. У Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 р. з метою забезпечення реального входження національної системи вищої освіти у світовий освітній і науковий простір закладам вищої освіти також поставлені завдання щодо розробки та реалізації комплексної стратегії інтернаціоналізації як невід'ємної частини їх стратегічного розвитку [4, с. 23].

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації вищої школи є об'єктивними витоками дії законів еволюційного розвитку суспільства. Аналіз існуючих підходів у трактуванні змісту інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти дозволяє виділити дві основні точки зору: одна група дослідників визначає глобалізацію як найвищу форму інтернаціоналізації [5, с. 3], інша – повністю

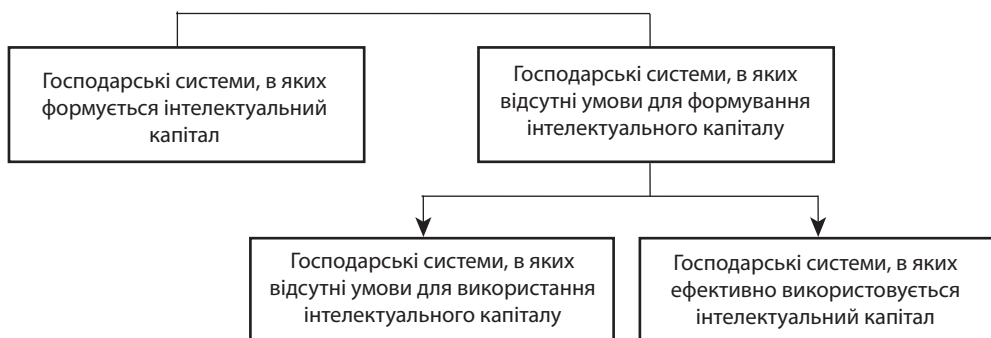

Рис. 1. Класифікація господарських систем за критерієм формування та використання (розвитку) інтелектуального капіталу

розмежовує ці поняття [6, с. 30]. Дійсно, процеси зближення вищих навчальних закладів різних країн, національних освітніх систем, навіть з подальшою інтеграцією в міжнародні інститути, є процесом інтернаціоналізації вищої освіти, що розпочався задовго до її глобалізації. Не можна не погодитися і з іншим підходом, відповідно до якого глобалізація системи освіти більшою мірою виглядає як гомогенізація, масова культура, транснаціоналізація, у результаті чого виникає гібридна глобальна система освіти, вбудовування в яку вимагає трансформації національних освітніх систем з досить суперечливими наслідками.

Інтернаціоналізація вищої школи представляє собою тісну взаємодію національних освітніх систем, формування мультикультури з можливістю збереження певної унікальності навіть при створенні об'єднань. Глобалізація вищої школи виступає синтезом, уніфікацією вищої освіти різних країн, що дозволяє національним освітнім системам прискорювати процеси включення у світову економіку і, водночас, створює загрозу певної втрати національних традицій в освітній сфері (рис. 2).

Розвиток глобалізації в інтелектуальній сфері характеризується поширенням міжнародного обміну знаннями, глобальним «кругообігом» інтелекту [7, с. 8]. Саме через глобальний інтелектуальний рух національні системи вищої освіти та науки отримують можливість оцінити ефективність своєї діяльності. Для багатьох країн і регіонів цей процес був необхідним кроком на шляху підвищення якості національного інтелектуального капіталу.

Об'єктивні процеси інтернаціоналізації та глобалізації інтелектуальної сфери, різні форми інтеграції національних освітніх систем обумовлюють асиметрію витрат і вигод розвитку інтелектуального капіталу. З одного боку, глобалізація збільшує ризики, пов'язані з розвитком інтелектуальних ресурсів через посилення взаємозалежності та взаємопроникнення економік; з іншого – надає значні переваги при створенні умов для всього процесу інтелектуального відтворення: від формування до використання інтелектуального капіталу.

У господарських системах, де інтелектуальний капітал формується, але відсутні умови його ефективного використання, виникають такі проблеми:

- ✦ посилення конкуренції з причини інтернаціоналізації інтелектуальної сфери послабляє національні системи вищої освіти, що спричинене різним рівнем соціально-економічного розвитку країн, значно меншими можливостями фінансування вищої школи, низькими показниками в міжнародних рейтингах;
- ✦ активізація студентської та професорсько-викладацької мобільності без проведення політики повернення високоякісних спеціалістів загрожує збільшенням «втрати інтелекту»;
- ✦ активне розповсюдження академічної культури англосовного світу призводить до втрати культурної ідентифікації, особливостей інших систем вищої освіти і, таким чином, національної унікальності (специфіки) інтелектуального капіталу;
- ✦ підвищення якості системи вищої освіти через збільшення її інтеграції у світовий освітній простір сприятиме формуванню високоякісного інтелектуального капіталу, але, водночас, збільшує ризик його втрати (еміграції в країни з кращими умовами роботи та життя).

Різноманітні трансформації інститутів формування та використання вітчизняного інтелектуального капіталу, складність процесу формування нових інститутів та стан наявного інституційного середовища при проведенні реформ породжують інституційні розриви в розвитку національної складової глобального інтелектуального капіталу (рис. 3).

Ефективна інтеграція національної господарської системи в сучасне світове середовище потребує подолання інституційних розривів шляхом реформування системи вищої освіти, у тому числі через активізацію участі інститутів формування та використання інтелектуального капіталу в різноманітних формах міжнародної інтеграції.

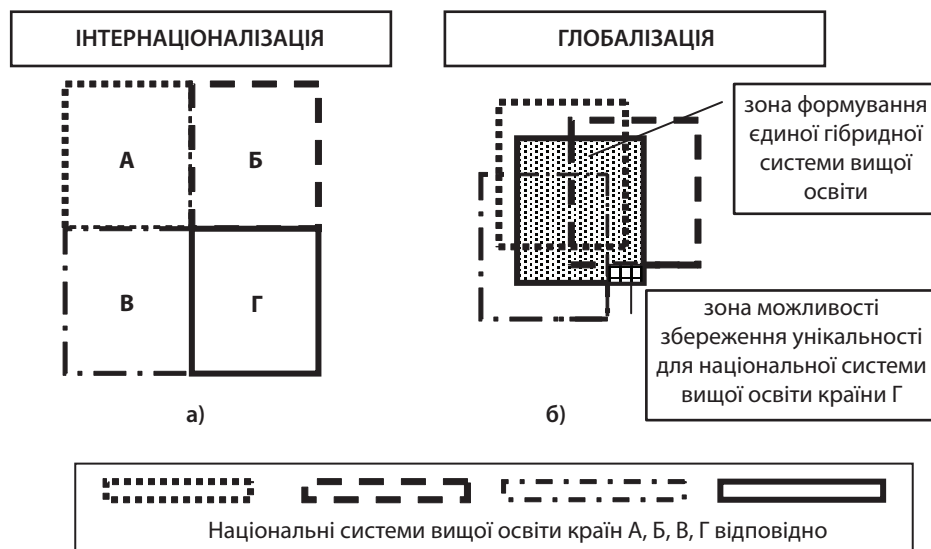

Рис. 2. Схеми інтернаціоналізації (а) та глобалізації (б) системи вищої освіти

Рис. 3. Сучасні інституційні розриви в розвитку національної складової глобального інтелектуального капіталу

Для постійного моніторингу і контролю відповідних перетворень актуалізується проблема оцінювання міри інтеграції національної складової інтелектуального капіталу в глобальне середовище. Найчастіше для такої оцінки використовують окремі показники міжнародної діяльності наукових організацій, закладів вищої освіти тощо, що не враховує цілісності та системності інтелектуального капіталу.

Оцінку параметрів інтеграції національного інтелектуального капіталу в глобальне інтелектуальне середовище пропонуємо здійснити у відносних показниках, використавши інтегральний і проміжні індекси, які включають стратегічні індикатори як формування, так і використання інтелектуального капіталу країни з міжнародною участю, охоплюючи при цьому всі складові національного інтелектуального капіталу. Національний інтелектуальний капітал у наукових дослідженнях найчастіше розглядають як триелементну структуру: людський, організаційний, споживчий [8, с. 52]. На нашу думку, людський капітал у загальному розумінні не входить до складу інтелектуального, а тільки в тій його частині, що включає інтелектуально-інноваційну складову.

Розробку методики виміру рівня інтеграції національної складової глобального інтелектуального капіталу можна представити у вигляді алгоритму, що містить ряд взаємозалежних блоків, які визначають етапи дослідження (рис. 4).

Для проведення розрахунків обрано статистичний метод варіаційного розмаху, вибір параметрів пов'язаний з наявною статистичною базою.

Для обчислення стандартизованих значень параметрів використаємо формулу (1):

$$X_{ki} = \frac{x_{ki} - x_{k \min}}{x_{k \max} - x_{k \min}}, \quad (1)$$

де X_{ki} – стандартизоване значення параметра k для i -го року; x_{ki} – значення параметра k для i -го року; $x_{k \max}$ – максимальне значення параметра k у періоді, що досліджується; $x_{k \min}$ – мінімальне значення параметра k у періоді, що досліджується.

Для розрахунку проміжних індексів за напрямками дослідження застосовується формула (2):

$$X_k = \frac{\sum X_{ki}}{n}, \quad (2)$$

де X_k – проміжний індекс параметра; X_{ki} – індекс параметра k для i -го року; n – кількість параметрів у дослідженні.

Для розрахунку щорічного інтегрального індексу параметрів інтеграції національного інтелектуального капіталу в глобальний інтелектуальний простір необхідно визначити середню величину всіх індексів параметрів даного року (усім показникам присвоєно однакову вагу в інтегральному показнику) (3):

$$I = \frac{\sum X_k}{n_{Xk}}, \quad (3)$$

де I – щорічний інтегральний показник інтеграції національного інтелектуального капіталу в глобальний інтелектуальний простір; X_k – проміжний індекс кожного показника; n_{Xk} – кількість показників, використаних у розрахунках.

Співставлення величини проміжного індекса кожного показника за рік та річного інтегрального показника дозволяє визначити роль кожної складової інтеграції національного інтелектуального капіталу в глобальне інтелектуальне середовище та простежити динаміку змін (табл. 1).

Аналіз індексів інтеграційності структурних елементів інтелектуального капіталу та складових його формування і використання в глобальне господарське середовище дозволяє визнати позитивну динаміку в періоді 2005 – 2012 рр. у розвитку науково-освітньої інтеграції за більшістю напрямів та негативну тенденцію динаміки параметрів використання інтелектуального капіталу в останні роки (індекс отриманих за кордоном охоронних документів, індекс кількості цитувань), що спричинює загрозу потрапляння вітчизняної системи вищої освіти/науки в інституційну пастку глобалізації та відтоку за кордон сформованого в країні інтелектуального капіталу [8, с. 14].

Таким чином, подолання інституційних розривів в розвитку національної складової глобального інтелектуального капіталу потребує не тільки раціональної послідовності інституційних змін у самій системі вищої освіти, а й консистентності трансформації освітньо-наукової сфери загальному реформуванню соціально-економічної системи. Ефективне використання вітчизняного інтелектуального капіталу потребує полегшення умов ведення бізнесу, підтримки інноваційних

Індекс інтеграції вітчизняного інтелектуального капіталу в глобальний інтелектуальний простір за 2005 – 2012/2013 рр.

Показник	Рік							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012/ 2013
Проміжний індекс міжнародності інтелектуально-інноваційної складової людського капіталу, у т. ч.:	0,06	0,02	0,24	0,55	0,40	0,52	0,58	0,70
– індекс чисельності українських студентів, що навчаються за кордоном;	0,01	0,02	0,25	0,39	0,53	0,66	0,86	0,99
– індекс чисельності іноземних студентів в Україні;	0,01	0,03	0,15	0,26	0,41	0,56	0,72	0,99
– індекс чисельності науковців, що запрошені працювати за кордоном	0,17	0,01	0,32	0,99	0,25	0,33	0,15	0,12
Проміжний індекс інтеграції споживчого капіталу, у т. ч.:	0,44	0,32	0,36	0,46	0,47	0,42	0,50	0,66
– індекс кількості публікацій;	0,31	0,01	0,05	0,23	0,15	0,28	0,67	0,99
– індекс кількості цитувань;	0,99	0,77	0,77	0,76	0,59	0,22	0,03	0,01
– індекс доступу до мережі Інтернет	0,01	0,18	0,25	0,39	0,67	0,75	0,80	0,99
Проміжний індекс міжнародності організаційного капіталу, у т. ч.:	0,40	0,32	0,51	0,50	0,54	0,49	0,58	0,76
– індекс кількості проведених міжнародних конференцій;	0,10	0,01	0,20	0,85	0,79	0,62	0,99	0,98
– індекс кількості грантів, отриманих від міжнародних фондів;	0,17	0,01	0,34	0,45	0,77	0,72	0,73	0,99
– індекс отриманих за кордоном охоронних документів	0,93	0,94	0,99	0,19	0,05	0,14	0,01	0,13
Середній річний інтегральний індекс	0,30	0,22	0,37	0,50	0,47	0,48	0,55	0,71

Рис. 4. Алгоритм розробки методики виміру рівня інтеграції національної складової глобального інтелектуального капіталу

організацій, розвитку цивілізованих форм міжнародної співпраці, збільшення доходів населення тощо.

В умовах посилення конкуренції на світовому ринку освітніх послуг ефективними стають такі інституційні форми участі вітчизняної системи вищої освіти в інтеграційних процесах, які дозволяють не втрачати власний цільовий сегмент і збільшувати експорт освітніх послуг: використання глокальних форматів та розвиток інтернаціоналізації в діяльності провідних університетів.

ВИСНОВКИ

Посилення процесів глобалізації в інтелектуальній сфері перетворює національні системи освіти на суб'єкти глобального освітнього простору та основний інститут формування інтелектуального капіталу глобального рівня. Структурно-функціональне ускладнення сучасної науково-освітньої сфери через поширення різноманітних форм міжнародності та пошук ефективних форм інтеграції національної складової в глобальний інтелектуальний капітал потребує постійного моніторингу і контролю цих процесів. Визначення ролі інтеграції кожної складової національного інтелектуального капіталу в глобальне середовище та дослідження динаміки відповідних змін на основі запропонованої методики уможливить обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення управління процесами формування та розвитку вітчизняного інтелектуального капіталу на основі ефективних форм інтеграції національної системи вищої освіти в глобальний простір. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Помінова І.** Інтелектуальний капітал в глобальному господарському середовищі / І. Помінова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2014. – Том 19. Вип. 3/1. – С. 35 – 39.
- 2. Помінова І.** Глобальні детермінанти інституційних перетворень національних освітніх систем / І. Помінова // Науковий вісник ХНУ. Економічні науки. – Вип. 6. – Част. 1. – 2014. – С. 41 – 44.
- 3. Эгрон-Полак Э.** Интернационализация высшего образования: тенденция на сближение или на расхождение? / Э. Эгрон-Полак // Международное высшее образование. – 2014. – № 76. – С. 13 – 14.
- 4.** Стратегія реформ-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : president.gov.ua/Архів новин/31305.html
- 5. Скотт П.** Глобализация и университет / П. Скотт // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С. 3 – 8.
- 6. Ван дер Ванде М.** Послесловие к одной дискуссии / М. Ван дер Ванде // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – № 5. – С. 30 – 33.
- 7. Кириченко Э.** От «утечки мозгов» к глобальному «круговороту умов» / Э. Кириченко // МЭМО. – 2008. – № 10. – С. 3 – 11.
- 8. Мазарчук А.** Дослідження сутності інтелектуального капіталу / А. Мазарчук, І. Ткач // Вісник ХНУ. Економічні науки. – 2010. – № 5. – Т. 3. – С. 49 – 52.
- 9. Коломиец А.** Сопряжение стратегий университетов – императив снижения рисков на глобальном рынке образовательных услуг / А. Коломиец, З. Назыров, Ю. Гузненков // Современные проблемы социально-экономических систем в условиях глобализации : сб. науч. трудов – Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2014. – 240 с. – С. 11 – 16.

Науковий керівник – Коломієць Г. М., доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

REFERENCES

- Egron-Polak, E. "Internatsionalizatsiia vysshego obrazovaniia: tendentsiia na sblizhenie ili na raskhozhenie?" [Internationalization of Higher Education: the tendency for convergence or divergence?]. *Mezhdunarodnoe vysshee obrazovanie*, no. 76 (2014): 13-14.
- Kirichenko, E. "Ot «utechki mozgov» k globalnomu «krugovorotu umov»" [From the "brain drain" to the global "cycling minds"]. *MEMO*, no. 10 (2008): 3-11.
- Kolomiets, A., Nazarov, Z., and Guznenkov, Yu. "Sopriazhenie strategiy universitetov - imperativ snizheniia riskov na globalnom rynke obrazovatelnykh uslug" [Pairing strategies of universities - the imperative to reduce risks to the global education market]. In *Sovremennye problemy sotsialno-ekonomicheskikh sistem v usloviakh globalizatsii*, 11-16. Belgorod: Belgorod, 2014.
- Mazarchuk, A., and Tkach, I. "Doslidzhennia sutnosti intelektualnogo kapitalu" [Research essence of intellectual capital]. *Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 3, no. 5 (2010): 49-52.
- Pominova, I. "Hlobalni determinanty instytutsiinykh peretvoren natsionalnykh osvitnikh system" [Global determinants of institutional reforms of national education systems]. *Naukovyi visnyk KhNU. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 6 (2014): 41-44.
- Pominova, I. "Intelektualnyi kapital v hlobalnomu hospodarskomu seredovyshchi" [Intellectual capital in the global economic environment]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova*, vol. 19, no. 3/1 (2014): 35-39.
- Skott, P. "Globalizatsiia i universitet" [Globalization and the University]. *Alma Mater*, no. 4 (2000): 3-8.
- "Stratehiia reform-2020" [2020 reform strategy]. president.gov.ua/Архів новин/31305.html
- Van der Vande, M. "Posleslovie k odnoy diskussii" [Afterword to one discussions]. *Alma Mater*, no. 5 (2000): 30-33.